

ajakiri

XXVII

- 1 P.L.O ei ole E.L.O.
 2 Tõukejõud / Lugeja veerg
 3 Seitsmes aasta / Toimetaja veerg
 4 „Revolutsioonilised“ Kultuuripäevad / H. f
 10 Vorkuta värssed / Annus Rävälä
 12 Eesti kirjandusest 1917 - 1929 / Vello
 16 Vello Muikma / Usutelu
 21 Mark Soosaar / Usutelu
 26 „Zeks“ / Mardi Valgemäe
 27 Eesti keelt algajaile / Usutelu
 31 XI MÜA / Müalane
 32 Kuuekümnendlaste järelvägi / Ilu liikiver

Toimetus ja talitus:

A J A K I R I

2661 Kingston Rd.
 SCARBOROUGH, Ont.
 M1M 1M3 CANADA

Nr. 1 (37)

toimetanud:

Vello Salo (tegev
 taja, tel. 416-26

)

Vello Soots
 Henno Sillaste
 Heino Jõe
 Käbi Loka
 Lembitu Rists

Erik Miller (uus)
 Tõnu Mägi (s)

Aastatelli:
 (6 numbri+
 US\$ 12.-
 (Kanadas .-)

Esindus Skandinaavias:

Enno Klaar
 Grindsgatan 52/I
 S - 116 57 STOCKHOLM
 Tel. 08 - 42 45 59

Aastatellim.: rkr. 50,
 postgiro nr. 12 77 47-4
 Stockholm.

Esindus Austraalias:

Tiia Raudma
 11/19 Waruda Street
 KIRIBILLI NSW 2061
 Tel. (02) 929 - 4726

Aastatellim.: A\$ 10.-

Isiklikult ei tunne ma ennast põgeniku või pagulase pojana. Tunnen au olla rahvuselt kanadalane. ... Kui protesteerida või selgitada mitteteadvatele kanadalastele Nõukogude Liidu või Ida-Euroopa olukordi, siis ei tee ma seda mitte eestlasena, vaid iseteadva kanadalasena, kellel on sugulus- ja kultuurisidemeid Eestiga ja kes kanadalasena tunneb, et eestlastele on ülekohut tehtud. Millest peab tänapäeval ja eriti tulevikus aru saama on see, et Eestiga sidemete pidamine, eesti ühiskonnale töötamine või omavahel eesti keele rääkimine ei ole meile kellelegi sunduslik ega vajalik Kanadas elamiseks. See on meile kõigile vabatahtlikult valitav. Samuti on valitav, kuidas üks või teine inimene tahab eestlust arendada.

Need mõtted Peeter Einola kõnest E.V. tänavuse aastapäeva aktusel Ontario Londonis puudutavad ilmselt olulisi aspekte meie ühiskonna elus ning on annud alust mitmeks avalikuks seisukohavõtuks (vt. ME 11, 15, 16, 20/82). Ühes neist loeme:

Ma kujutan ette meie vanemast generatsioonist aktusest osavõtjate tundeid, kui selle generatsiooni suust, kellest me ootame vabadusvõitlejate järeltulijaid, antakse sõnadega hoop!

Ilmselt on siin tegemist kahe põhiliselt erineva seisukohaga. Üks on ilmselt võrreldav PLO omaga: iga põgenenud vabadusvõitleja laps olgu samuti põgenik ja vabadusvõitleja! Teame, et PLO on elujõuline ja tunduva poliitilise erikaaluga ettevõtte.

Ent eestlase ettekujutus vabadusvõitlusest on ilmselt väga erinev: E.L.O. (Estonian Liberation Organization) on jäänud asutamata. Ei ole teda asutanud ei meie vanem ega noorem generatsioon ning — olgem realistid — selle asutajaid pole ka praegu kuskil näha. Meie võitlejate ühingu, BATUN'id jms. on olemuselt hoopis midagi muud.

Aktusekõned, mis mõtte ja sule liikuma paneksid, pole kahjuks väga sagedane nähtus. Tänu Londoni eesti ühiskonnale, kes andis sõna noorema generatsiooni esindajale, tänu Peeter Einolale aktusekõne eest, mille juurde on kindlasti põhjust tagasi tulla.

Noorte erinumber (4/81) on kirjutatud erakorraliselt voolavalt ja pakub tubli annuse iseseisvat mõtlemist. Braavo! Nii ajalooline tagasivaade Toronto eestlusele kui sealse eesti ühiskonna kirjeldus näitab asjast arusaamist. See, et piirduakse Torontoga, lisab konkreetset, aga samal ajal pisut piirab põhiprobleemi käsitlust. Välis-Eesti jätkuvate põlvkondade mured on teadagi ülemaailmsed.

Pärastsõjaaegse väliseestluse üheks oluliseks tõukejõuks oli idealismi kõrval lihtne seik, et nii oli kergem ja julgem, kodusem ja huvitavam elada. Näha end kui võitlejaid — mitte vaid maapagulasi — leevendas kaotuste raskust, andis elule sisu. Need olid väga tublid inimesed ja saavutasid mitmeses seoses väga palju. Nad olid vahel ka kitsarinnalised ja mõistmatud.

Noorte puhul on paljud asjad hoopis teisiti. Eestlust ei ole neile vaja karguks vaenulikus maailmas või mälestuseks ammustest ilusatest aegadest. Eestluse juurde jäävad vaid need, kes Eestit armastavad. (Tänu nendesa-made vanade paratamatuse-eestlaste kasvatusel, kes vahel võisid olla nii puupäised.) Jäävad need, kes hoolivad eesti ajaloost ja kirjandusest, kunstist ja muusikast, kodumaal tohutu pingel all elavatest eesti inimestest.

Aktiivsete väliseestlaste arv ilmselt langeb, aga see võib tähendada ka tõusu. Vaimse aususe ja tundeheatsuse tõusu. Tutvustustöö taseme tõusu. See võib, paraku, tähendada ka suuremat üksindust. Üksindus on iidsest ajast olnud tundeheatsuse hinnaks. Siiski võime alati hoida kokku, nii palju kui meid on.

H.S., Philadelphia

Olete muutnud nummerdamise süsteemi, ei tea enam, kas olen kõik numbrid kätte saanud. ...

H.R., New Jersey

Kuuenda aasta alguses hellitatud lootused (AK 31:3) pole õnnetuseks täide läinud: seitsmenda esimene number ilmub veelgi suurema hilinemisega kui läinud aasta oma. Enno Klaarilt Stockholmis tuli koguni ettepanek rääkida *sarjast*, mitte *aastakäigust*.

Asi ei seisa ilmselt mitte ainult kasutatavates nimetustes. Toimetus ei ole nüüdki veel loobund esialgse rütmi (üks number iga kahe kuu tagant) poole püüdmisest ja loodab selle juurde 1983. aastal tagasi jõuda. Põhiline raskus — masinakirjutaja mitteleidmine (või siis *word processor*i puudumine) — on küll püsima jäänud. Üks tänavuse hilinemise põhjustest oli aga paremate ruumiliste võimaluste saamine toimetusele ja see annab, koos paari muugi teguriga, lootusi paremaks. Sisuliselt on aga *Aja Kirja* puhul siiski tegemist aastakäikudega, sest üksikud numbrid sisaldavad materjale ainult kaanel antud ajast. Võiks öelda, et materjali on liig ohtralt tulnud: ei jõua trükkimisega järele! Kuid loodame, et lugejad on pigemini täieliku avaldamise kui numbrite õhemakstegemise poolt.

Lugejaile ja kaastöölistele südamlük tänu *Aja Kirjale* truusjäämise eest! Lootkem siis, et suudame praeguse mahajäämise peatselt likvideerida. Võimalus *word processor*i kasutamiseks (millel „täpiga tähed“) tohiks tulla 1983.a. lõpupoole. Kui keegi aga sooviks meile selle juba nüüd kinkida, võtaksime rõõmuga vastu!

Sooviksime rohkem ja *suuremaid* fotosid (10 x 15 sm on head) — ja nimelt must-valgeid. Kõige paremad on muidugi need, mis annavad edasi sündmust, kust nad pärit. Liikumatul objektiivil vaatavate „lõpugruppide“ näod ei räägi just palju sellest, mis juhtus! Aga kui juba foto, siis ka fotograafi nimi, mis näib ununevat palju hõlpsamini kui pildistatud isikute omad.

Nummerdamise süsteemi asjus: see on meil algusest peale sama (vt. sisekaas). Väliskaas seevastu vaheldub iga aasta ning see on kujundaja teha. Viidete süsteemis kasutame n.ö. absoluutset järjekorranumbrit (näit. AK 9:8), sest see on kõige lühem moodus.

Heino
Susi

Eelteateist seekordsete New Yorgi kultuuripäevade kohta võisime lugeda, et põhiteemaks olevat sedapuhku revolutsioon. Et pakutavat paremini mõista, soovitati osavõtjail ette tutvuda filmidega *Punased* (ameerika kirjaniku John Reed'i osavõtu üle vene revolutsioonist) ja *Raudne mees* (tänapäeva Poola sündmustest). Valdav osa loenguist pidi ühel või teisel viisil olema seotud revolutsioonidega või revolutsionääridega.

Tegelikult kujunes asi nii, et enamus loenguid käsitles Eesti ajalugu käesoleva sajandi alguses või probleeme seoses tänapäeva Eestiga. Rõhuasetus oli seega tõesti pisut erinev tavalisest, aga just sellepärast igati teretulnud. Need, kes ehk „revolutsioonipropaganda” kartusel koju jäid, jäid muuhulgas ilma asjalikust ajalookäsitlusest, mida meie kokkutulekuil kahjuks ülearu sageli ei esine. Osavõtjaid oli üldiselt siiski rohkesti – isegi reede hommikupoolel, mil paljud peaksid olema tööl – mis reedab huvi käsitletud ainekogu vastu. Esitan siin mõningad muljed ja tähelepanekud.

Sissejuhatavalt jagas Tõnu Parming ühiskondlikud mõtlejad ja võitlejad kolme liiki: esiteks äärmuslased, kes küll mõistavad revolutsiooni teha, kuid pärast ei oska tulemustega midagi mõistlikku peale hakata; teiseks need, kes püüavad revolutsiooni alusel uut ja paremat ühiskonda luua; ja lõpuks need, kes ei revolutsioonist ega selle tulemustest midagi teada ei taha.

Raimond Kolk kõneles teemal *Revolutsioon eesti kirjanduses*. Ta püüdis ilmselt katta kaht teemat ainsa loengu raames (sündmused ja nende kajastus proosas). Igati hoogne ja hästi ettekantud loeng kannatas seetõttu pisut materjali ülikülluse all. Ometi tõi see möödunud ajad ja olud, mis paljudele udused paistavad olema, eredalt silmade ette. 1917. aastal valitud Maapäeva vasakpoolne ilme; Vabadussõja ajal valitud Asutava Kogu vasakpoolne enamuse (esimees: sots August Rei); Tuglase ja Suitsu kuulumine vasakpoolseisse erakondadesse; Suitsu unistused „töövabariigist”; pinged vasakule kalduvate noorte hinges Vabadussõja ajal, nagu need kajastuvad Kivika teoses *Nimed marmortahvilil*, parimas Vabadussõda käsitlevas eesti kirjatükis. Edasi rääkis Kolk kehvikute

elu ja revolutsiooniliste ideede kajastusest Tuglase novellides, Suitsu luules, Kivika romaanides ja mujal. Saime lühida, ereda üldpildi mõttemaailmast iseseisvuse loomise päevil, mis vahel ununema tikub ja mida mõnelt poolt vist teadlikultki unustada soovitakse.

Peälelõunal kõneles Olavi Arens umbkaudu samal teemal, kuigi loengu pealkirjaks oli *Eesti rahvuslaste mõttemaailmast*. Seda viimast käsitles Arens peamiselt Jaan Tõnissoni esile tõstes, kes oli mõjutatud muuhulgas saksa idealistlikust filosoofiast ja luteri kirikust. Arensi andmeil olevat Tõnisson samastanud kristluse rahvustundega — kui ma loengu sellest osast õieti aru sain. Teame muidugi, et „Koodi-Jaan“ ülistas mõlemat, nii eesti rahvuslust kui luteri kirikut.

K. Pätsi käsitles Arens palju lühemalt ja leidis muuseas, et Päts olevat olnud ebajärjekindel, töötanud koos sotsidega. (Võiks küll ka väita, et Päts töötas järjekindlalt sotsidega koos, kuni vapside vangistamiseni välja.)

Eesti sotsialistidest rääkides kirjeldas Arens nende pikaldast arengut rahvusluse suunas. Sajandi alul oli eesti sotside enamik ranged internatsionalistid, nagu Marx nõuab. Hullem veel: internatsionalismi nimel toetati vene tsentralismi, eesti rahva kõige kurjemat vaenlast. Ainsaks valgeks vareseks oli hiljem USA-sse rännanud Peeter Speek, kes tahtis luua sotsialismi eestluse raamides.

Aja edenedes muutusid aga sotsid järkjärgult rahvuslikumaks. 1917 pooldati autonoomiat, 1918 liituti iseseisvuse väljakuulutajatega. Huvitavaim üksiknäide arengust äärmuslikust marksistist rahvuslaseni on vist Jüri Vilms. Bolshevik 1905; sotsialist 1914; radikaalsotsialistide erakonna asutaja, millest hiljem kujunes Tööerakond, maareformi ja noore vabariigi kandev jõud; Päästekomitee liige 1917; hukatud sakslaste poolt 1918; rahvuskangelane seniks kui jätkub eesti rahvast.

Kuigi kõneleja seda niisugusel kujul ei sõnastanud, võiks väita, et meie sotside areng vene tsentralistidest eesti rahvuslasteks tegi võimalikuks Eesti iseseisvuse. Kas oleks suurelt osalt kehvikuist, maatameestest ja linna

vaeseist koosneva rahva toetus iseseisvusele üldse mõeldav olnud tavapärase parempoolsuse alusel? Vaevalt.

Kolmas loeng ligilähedalt samal ainetikul – *Revolutsioonärid pärast revolutsiooni* – oli Imre Lippingult. Temagi kaldus pisut teemast kõrvale ja andis pildikesi iseseisvuse eelajast. Muuhulgas tsiteeris ta sotsialistide juhtiva vaimuinimese Tuglase seisukohavõttu novembrist 1917, mis sisaldab järgmisi ridu: (sõrendused minu):

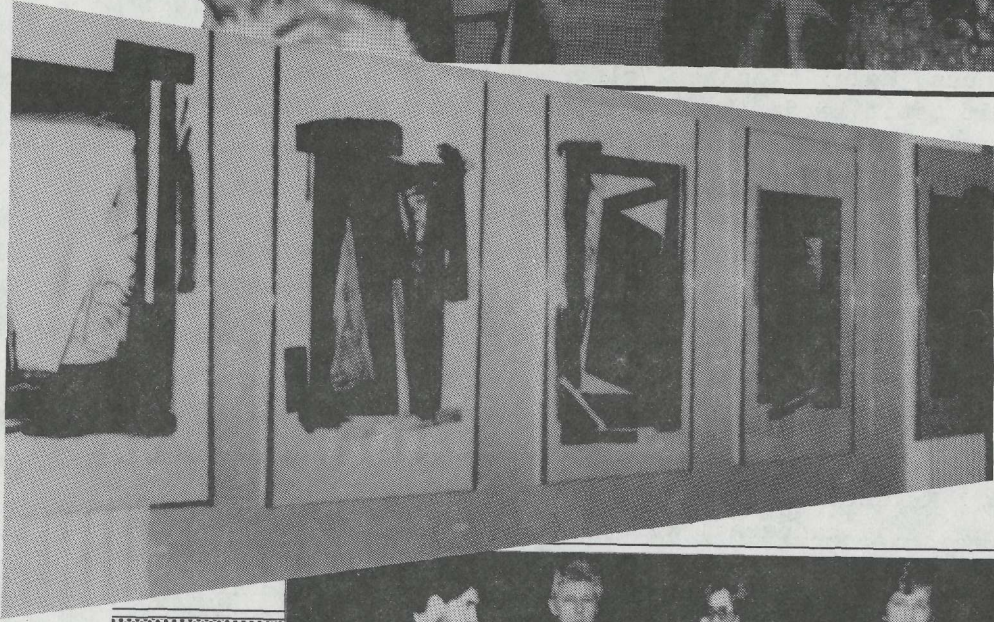
Kas olla riikliselt ja haridusliselt vaba natsioon või langeda tagasi endise orjuse ahelaisse? Meil peab olema õigus täielikuks kultuuriliseks enesemääramiseks, mis on võimalik ainult täielise poliitilise enesemääramise raamides!

On väidetud (ka Lippingu poolt), et ei eesti rahvas ega tema juhid ei olevat mõistnud läbi aegade iseseisvust nõuda ega sellest unistadagi. See käib nii Pätsi kui teiste kohta kuni 1918. aastani välja, mil polnud valikut. Siin on nüüd näide mehest, kes mõistis. Ja see mees pidi olema sots!

Lippingu loengu tuumik käsitles maareformi, mida ta tundeb viimse peensuseni. Maareform oli see, mis iseseisvuse tegi armsaks ka lihtrahvale. Selle läbiviijaks oli peamiselt Tööerakond, eesti mittemarksistlikud vasakpoolsed. Lippingu hindamisel oli siin õigupoolest tegemist rohkem revolutsioonilise aktiga kui lihtsalt reformiga. Küllap nii. Selles seoses põhineb Eesti iseseisvus niisiis revolutsioonil.

Ülevaate kõrval esitas Lipping rea aegu ja olusid iseloomustavaid seiku, nagu see tal kombeks. Vabadussõja aegu leidis tagaotsitav kommunist varju ei kellegi muu kui siseministri juures! Vasakpoolsed intellektid Suits, Semper ja Kruus käisid 1917 Stalini juures õigust otsimas. 23 aastat hiljem käisid Semper ja Kruus Ždanovi juures, kes koordineeris Eesti lülitamist N.Liitu: „Ring oli täis.” Suits, peetagu meeles, selle aktsiooniga enam kaasas ei olnud. On neid kes väidavad, et sotsialistid-revolutsioonärid (erakond, kuhu kuulusid Semper, Kruus ja alul ka Suits) olid oma ajast ees ja nõudsid juba

*Allan Pensa
fotod*

Nimed lk. 36

1917 ja 1940 satelliidi staatust. Iseseisvuse ajal oli Kruus kõigi poolt kõrgesti hinnatud ajaloo professor.

R. Kolgi teine loeng rääkis proosakirjandusest tänapäeva Eestis. Ta nimetas süsteemipoolseid nõudeid, mida see kirjandus peab täitma. Kaks olulisemat: 1) valitsev riiklik ja ühiskondlik kord ja 2) eestlaste-venelaste vahekorrad tulevad rahule jätta. Missugune proosakirjandus on võimalik sellisel alusel? Ilmselt mitte niisugune, mis käsitleks elu kolhoosides, vabrikuis ja mujal Eestis (kui mitte laskuda parteipärasesse „sotsialistlikku realismi“). On küll olemas nn. olmekirjandus ja ka ajalooline kirjandus, Kolgi hinnangul olevat siin siiski tegemist suurelt osalt kirjanike loominguga kirjanikele, millest rahva enamus jääb paraku eemale.

Ja siis kõneles Rein Taagepera Jüri Kukest. Olime temast palju kuulnud, aga vähemalt mina olin palju eksinud. Kuke puhul pole tegemist ei pettunud õigeuskliku ega rahvuromantilise võitlejaga. Tegemist on mõnevõrra keerulise iseloomuga, vabadust hindava inimesega, kelles ärkas meeletu trots kui ta sattus süsteemi rataste vahele. Küsimus seisab totalitaarse riigi suhtumises põhilistesse inimõigustesse.

Loeng rääkis meile aga sama palju Rein Taageperast kui Jüri Kukest. Sama Taagepera, kes kord jäise (välise) rahuga välja kannatas, kui pagulaskond oma mõistmatuse ja neuroosid tema kaela välja valas, esitas sooja, inimlikult südamliku pildi Kuke tragöödiast. Ettekande vahele laulis sekstett värsse laulust, mille teksti päritolu kohta lektor vaid märkis, et see olevat *Tulehoidjast*. See pole ei rahvaluule ega kunstluule tavapärasest mõistes. Seoses Soomepoiste lauluga kirjutasin kord ammu sentimentaalsusest, mis on ehtne ja mis teeb tugevaks (kuigi mõned võivad seda nimetada ka lihtsameelsuseks). Esimene salm Jüri Kukele pühendatud laulust kõlab nii: *Jüri Kukk on surnud vene vangis, / säääl kaugel omastest ja kodumaast; / vabaduse eest ta elu andis / ja vene võimust jälle langes laast*. Need read on väga lihtsad, nagu kogu laul. Kas pole ka kogu eesti rahvas lihtsam, sentimentaalsem, rahvuslikum, kui kõrgesti haritud keerulised inimesed vahel oskavad arvata?

Palju muudki leidis aset ja kanti ette. Teatrimees Mardi Valgemäe jutustas sellest, kuidas ameerika esimene puna-
kirjanik John Reed a. 1920 püüdis Eesti ürgrahvusliku
saadiku dr. Oskar Kallase abiga valgest Soomest läbi
Eesti punasele Venemaale pääseda. Loeng oli väga hästi
ette kantud, nagu Valgemäe puhul alati. Tõnu Parming esi-
tas parmingliku põhjalikkusega ettevalmistatud loengu
„punastest eestlastest“ kapitalistlikus Ameerikas.

Elmar Maripuu trupp Torontost esitas oma juhi uudistüki
Palagan, mis oli heaks vahelduseks nii seoses kultuuri-
päevadega kui tavapärase eesti teatriga ja nõökis
selliseid pühadusi nagu rahvatants ja eestlase maailma-
kuulus töökus. New Yorgi Eesti Teater kandis enam-vähem
traditsiooniliselt ette katkeid meie enam-vähem tradit-
sioonilisest repertuaarist. Evi Vellenuurme, Elmar Mari-
puu, Arvo Naelapea ja Linda Pakri poolt kanti ette
Paul-Eerik Rummo luulet tema 40. sünnipäeva tähistami-
seks. Lühidalt, tabavalt, hästi.

Omalaadseks ürituseks oli laudkonnavestlus Poola hil-
jutiste sündmuste aineil, millest võttis osa „Solidaar-
suse“ esindaja USA-s Sawa Malaczowsky, eestlaste poolt
R. Taagepera ja Martin Suuberg, kuna Juta Ristsoo oli
moderaatoriks. See polnud õigupoolest vestlus, vaid
peamiselt poola revolutsionääride esindaja pikad ja
emotsionaalsed seletused vastuseks eestlaste küsimustele.
Need seletused olid kantud tugevast veendumusest ja
tundeheitsusest. Jäi peaaegu mulje, et tegemist oli vaid
võitlusega Poola Rahva ja Poola Kompartei vahel,
milles N.Liidul hoopis kõrvaline osa. Selles seoses
tekib palju mõtteid, millest aga siin ei jõua rääkida.

Jah, seekordsed Kultuuripäevad olid pisut erinevad.
Kiitust korraldajatele!

MAA, MIDA HÜÜTAKSE PEALAE ASEMEKS

On tõusnud täiskuu küpse mandariin.
Suur päike loksus üle tundraselja
surmaeglasena nagu randa miin.
Ei sündind midagi siin tuhatnelja:
ööd tulles taaruvad kui käijad rabas
ning päevad jooksevad kui liivakell ja
jäab juhtumata kõik, mis jalust rabaks.
On möödud sajandeid, veel möödub sajand,
üks tume voos on teise taga sabas...
Ei ole iial ühtki kõla kajand
ses soos, mis kutsuks umbumata teile.
Ma tean ja tunnen: keegi pole vajand
mind täna, eile ega üleüle.
Jäab lõhkeamatult randa päiksemiin
ja tuul ei paisuta mu lõtvu seile.

+ +
+

Ons nõnda oleleda väiksem piin
kui ristil rippuda või võllas puua?
On kummaline asjakäik see siin:
must miljon ebakristust sohu tuua,
kus käsnast äädikatki pole juua.

Eesti kirjanduse ajalugu. IV köide, 1. raamat. Aastad 1917-1929. Toimetuskolleegium: Maie Kalda, Harald Peep, Heino Puhvel, Endel Sõgel (peat.), Aarne Vinkel. ER, Tallinn 1981:519. Tr. 12 000, kt. rbl. 2.90. [Lüh. EKA IV/1]

Vello
Salo

Paljukõitelised ülevaateosed ei valmi üleöö: nende koostamine ja trükkitoimetamine nõuab pikemat tööd-vaeva. See eeldab omakorda rahulikku aegu ja soodsaid töötingimusi. Meie kodumaale on seda kõike antud kasi-nalt: Gustav Suits, kelle „osa eesti kirjandusteaduse arengus on põhjapanevalt suur“ (lk. 129), andis Eestile nimeks *Tuulemaa*. Nimi oli õige: kinnituseks kandis üks tormine idatuul kolm aastakümnet hiljem *Tuulemaa* (1913) autori võõrsile, kus ta suri pagulasena (1956), suutmata lõpetada rohkem kui esimese köite (ilmus 1953) oma mitmeosalisena kavandet *Eesti kirjandus-loost*.

Suuremaid kirjanduslugusid polegi eestlastel õnnestunud luua rohkem kui üks, mis on siis ka pidanud rahul-dama mitme põlvkonna vajadusi kuni tänapäevani. Alles *EKA IV/1* ilmumisega avaneb võimalus võrrelda kaht üle-vaateteost – ja sedagi saavad teha ainult need vähe-sed õnneseenud, kellele mõlemad kättesaadaval on. Sest Kampmanni neljas köide läks kodumaal a. 1963 tulerii-dale¹ ja on Välis-Eestiski haruldus (kolmest esimesest on saadaval mikrofilm, vt. lk. 37).

Kampmanni ajastu 1912 – 1982

„Kampmann“ on mõiste, mida pole vaja ühelegi Eesti ise-seisvuse ajal kooliskäinule selgitada. Kui kerkis esi-le ükskõik missugune küsimus kirjandusloo alalt, oli see esimene koht, kust tuli järele vaadata. Paljudel koolidel-kursustel seisis Kampmann nagunii põhilise õpperaamatuna kohustusliku lektööri hulgas esikohal.

¹Vt. *Raamatukogudest ja antikvariaatidest kõrvaldami-sele kuuluvate kodanlikul ja okupatsiooni ajal Ees-tis ilmunud väljaannete koondnimekiri. II osa. Toi-metaja A. Kallip. Saadetakse nimekirja järgi. Tal-linn 1963:171, lk. 54.*

Pidagu siis nooremadki põlvkonnad meeles selle klas-
siku koordinaadid:

Mihkel Kampmann, *Eesti kirjandusloo peajooned I-IV*
(I - 1912; II - 1913; III - 1923; IV - 1936).

Ühemehetöö paratamatu ühekülguse kiuste võib rääkida
otse *Kampmanni ajastust*. Muidugi ilmus Kampmanni 70-
aastase valitsusaja jooksul terve trobikond muidki
kirjanduslugusid. Need olid aga nii ajalise haarde kui
ka lehekülgede arvu poolest märksa piiratumad ja Kamp-
manni standardteosest tuli teha kordustrukke (esimese
köite 4. tr. ilmus 1938, teise 3. tr. - 1933). Autor
täiendas neid pidevalt ning tema nelja köite lõpliku
kuju kogupanus oli 1083 lk., kui ta a. 1943 kolmanda
köite uustrüki kallal töötades suri.

Kampmann võttis oma teose jaotamisel osadesse aluseks
kirjanduslikud voolud, kuna *EKA* opereerib perioodidega,
mida on kergem aastaarvudega tähistada. Lähemal võrd-
lemisel selgub, et köited katavad enam-vähem samu aja-
järke ka üksikköidete piires (siin lisat tabel annab
näitena vaid mõningad kummaski teoses käsitletud auto-
ritest):

K A M P M A N N		E K A		
Köide	Ajajärk	Lk.	Ajajärk	Lk.
I	<i>Rahval., vaimulik ja jutukirjandus</i> (Luce, Mannteuffel, Jannsen jt.)	260	<i>Algus - ca. 1850</i> (Luce, Mannteuffel, Faehlmann jt.)	528
II	<i>Romantiline vool jne.</i> (Faehlmann, Kreutz- wald; Sööt, Haava jt.)	264	<i>19. saj. teine pool</i> (Kreutzwald, Jannsen, Koidula jt.)	664
III	<i>Realistlik vool jne.</i> (Liiv, Kitzberg, Vilde, Metsanurk jt.)	251	<i>19. saj. lõpp - 1917</i> Sööt, Haava, Liiv, Vilde, Metsanurk jt.)	656
IV	<i>Uusrom. vool jne.</i> (Suits, Tuglas, Tamm- saare, Semper, Under, Alle, Roht jt.)	306	<i>1917 - 1929</i> (Suits, Tuglas, Sem- per, Alle, Under, Tammsaare, Roht jt.)	519
		1083		
			2366	

Kuna Kampmanni viimane köide ilmus a. 1936 ja *EKA* äsja-ilmund osa lõpeb põhiliselt aastaga 1929, on mõlemal juhul tegemist sama ajajärku käsitleva ülevaateteosega. Võrdlemisel pole lehekülgede arv küll mingi täpne kriiteerium: *EKA* sisaldab kahtlemata mitu korda enam teavet kui Kampmann – ning seda mitte esijoones trükipinna ulatuse, vaid pärast Kampmanni tehtud uurimuste arvessevõtmise ja bibliograafia-osa tõttu. Igatahes on kõigiti legitiimne küsida, kas uus teos on oma aja võimalusi sama hästi ära kasutanud kui Kampmann omaaegseid.

EKA lugu 1965 – ?

EKA esimesed kolm köidet ilmusid kiires rütmis: I – 1965, II – 1966, III – 1969, seega kiiremini kui Kampmannil. Neljas oli trükis juba a. 1972². Kui see informatsioon paika peab, oleks äsjailmund köitel ehk väljavaateid Guinnessi maailmarekordite kataloogi pääsemiseks: ikkagi kümme aastat trükitud! Impressum igatahes kinnitab, et raamat anti trükki 29. oktoobril 1981 – ning 11. detsembri *Sirp ja Vasar* teatas ilmumisest. Histo-riograafia seisukohast oleks küll huvitav teada, mis täpselt toimus nende kümne aasta jooksul; siinkohal nentigem ainult, et kolmandast köitest neljandani kulus nii Kampmannil kui *EKA*-l kolmeteistkümme aastat. Mis ei tarvitse sugugi õnnetu arv olla: kuna erialauurimuste arv kiirelt kasvab, töötab aeg põhiliselt ülevaateteoste kvaliteedi kasuks. Bibliograafia näitab, et ongi tsiteerit uuemaid trükiseid kuni viimase minuti (vt. lk. 506), mõnikord isegi vaata et pärast seda ilmund asju: *EKA IV/1* läks ladumisele aprilli lõpus, tsiteerib aga lk. 340 Tammsaare *Kogutud teoste* kuuendat köidet, mis ilmus alles septembris. Niisugused asjad tulevad teabeteosele aina tuluks, ent jällegi jääb täppisarvustajate täheldada, kas uusimate artiklite materjale on ammendavalt tarvitatud.

Kampmanniga võrreldes on põhiliseks erinevuseks *EKA* koguteose-iseloom. Nelja köite autoreid saab kokku 36;

²Tol aastal levitati Tallinnas trükis tellimisvoldikut välismaal, kus loeme: „Ettevalmistamisel ja trükis on Eesti kirjanduse ajaloo IV köide, mis käsitleb eesti kirjandust ajavahemikul 1917 – 1940.“

neist on toimetaja tiitli saanud 11. Nimeline toimetaja on ka kolmel esimesel köitel (Aarne Vinkel, Endel Nirk, Heino Puhvel); neljanda tiitellehel köite toimetaja nime enam ei leidu. Peatoimetajana fungeerib algusest peale Endel Sõgel, kelle ülesanne jääb aga lähemalt piiritlemata. Esimese kahe köite kallal on töötanud 8 kaheksa autorit; kolmanda puhul oli neid kümme, neljanda jaoks pandi ametisse juba 24.

Pikemalt peatutakse 26 kirjaniku loomingul. Meid, väliseestlasi huvitab muidugi, et nende hulgas leidub tervenisti kaheksa pagulaskirjanikku: Suits, Under, Visnapuu, Adson, Gailit, Rumor, Kivikas ja Mäelo. Kogusummas on neile pühendet ca. 110 lk. ehk üks viiendik teose mahust. Muide, Hugo Raudsepale on pühendet rohkem ruumi kui Marie Underile. (Nüüd kuuleme ka, et Raudsepp suri „Irkutski oblastis Taišeti lähedal“; lk. 451.)

Bibliograafias on tsiteerit Rootsis ilmud lühimonograafiad, välja arvat Albert Kivika oma (Herbert Salu, Lund 1971; ka Kivika puhul tsiteerit *Eesti Looming* puudub bibliograafias), samuti leiame siit *Tulimulla* ja *Mana* artikleid (näit. lk. 241). Helmi Mäelo teoste loetelu katkeb aastaga 1965 (puudub 8 teost ehk ligikaudu neljandik kirjaniku toodangust).

Olgugi et käesolev köide vaatleb aastaid 1917-29, on pagulasautorite elukäiku ja toodangut vaadeldud kogu ulatuses. Nii menetleb küllap ka järgnev (1930-40). Väliseesti kirjandusele kui niisugusele ei ole *EKA* projektis üldse eripeatükkigi ette nähtud; küll lubatakse (lk.39) N. Liidus ilmud eestikeelsest perioodikastki anda eriülevaade järgnevas köites.

Järgnevas köites — see oleks „neljanda köite teine raamat“. Nii et tegelikult tuleb *EKA* vähemalt kuueköiteline. Kui järgmise köite (või raamatuga) kulub jällegi 13 aastat jne., siis ilmuks viimane kunagi pärast aastat 2000. Juba a. 1970 tuletas kodumaine arvustus meelde, et soomlaste 4500-leheküljeline kirjanduslugu ilmus *viie* aastaga (1963-68; vt. *Keel ja Kirjandus* 1970:380).

Läinud aasta 15. novembril toimus Torontos eesti fotograafide näitus seitsme osavõtjaga: Naima Aer, Maie Liiv, Vello Muikma, Jüri Punno, Aili Suurallik, Karin Vagiste. Meie objektiivi ette sattus Vello Muikma.

Kuidas juhtus, et hakkasid elukutseliseks fotograafiks?

Rootsis 1947-48 võtsin kaks fotokursust Stockholmis. Selle tagajärjel hakkasin tegema *free-lance*-fotosid, peamiselt portreede ja perekonna-fotode alal. Kui tulin 1949.a. Kanadasse, oli mu esimeseks töökohaks *Ontario Hydro*. Esimese aasta töötasin mitmesugustel aladel, teisel aastal aga juba fotograafina Burlingtonis. Sellega olin siis juba kutseline fotograaf.

Mis on olnud su alad fotograafina?

Aastad 49-53 tuli mul kutseliselt teha dokumentaal-fotosid, vabal ajal tegin muidugi muidki, eriti ka eestlaste kokkutulekutel. Täiesti uus periood algas 1954, kui õppisin tundma fotožurnalistmi. Töötasin Walter Curtin'i assistendina peaaegu viis aastat, juba mainitud ja ka reklaamfoto alal. 1959.a. hakkasin töötama iseseisvalt oma stuudios, algul peamiselt fotožurnalistina (*Maclean's Magazine, Star Weekly, Imperial Oil Review, Unilever International* jt.). 60-ndate aastate alguses hakkasin rohkem töötama reklaami alal, peamiselt reklaami-agentuuride (*advertising agencies*) jaoks, nagu *MacLaren, Vickers & Benson* jt. Nende agentuuride kaudu olen töötanud kõigi suuremate firmade jaoks, nagu *General Motors, General Electric, Dow Chemical, Volkswagen, Westinghouse* jt. Aastal 1971 kutsuti mind õpetama Kitcheneri, 1973 Torontosse, *Ontario College of Art*'i juurde. Õppetööle siirdumise tõttu müüsin 1972 oma stuudio ning alles tänavu kevadest õpetan ainult Torontos. Olen aga ka sel perioodil endistel aladel *free-lance*-fotograafina edasi töötanud, kuid olen arendanud ka uutlaadi kontseptsiooni arhitektuurfoto alal: viimasel näitusel oligi mul 25 fotot sellest liigist. Ka õppetegevuses püüan arendada visuaalsust, mis kipub ikka veel jääma tehnilise kallakuga fotohariduse varju, mida on kultiveeritud kaua aega. Fotosse tuleb sisse elada kui visuaalse kommunikatsiooni vahendisse.

GREAT
WONDERFUL
FINE

BEAUTIFUL
LOVELY

YES

EXCELLENT

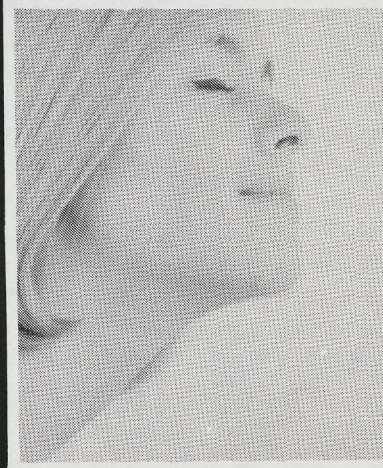
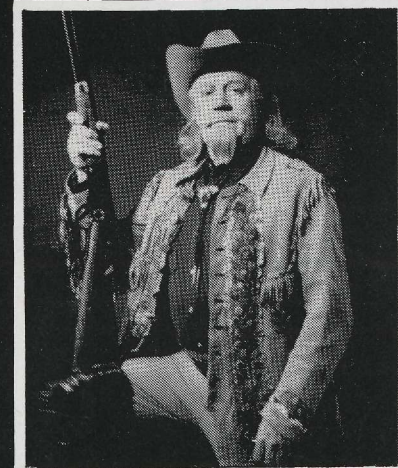
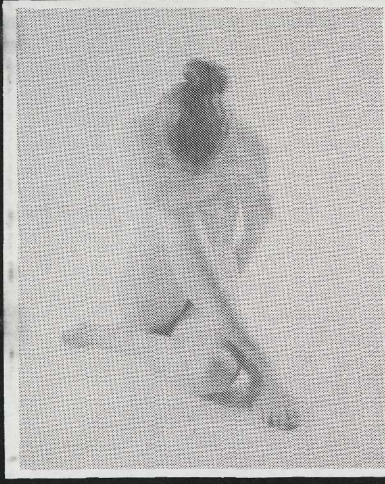
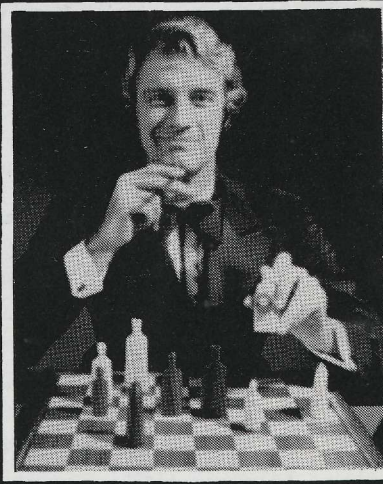
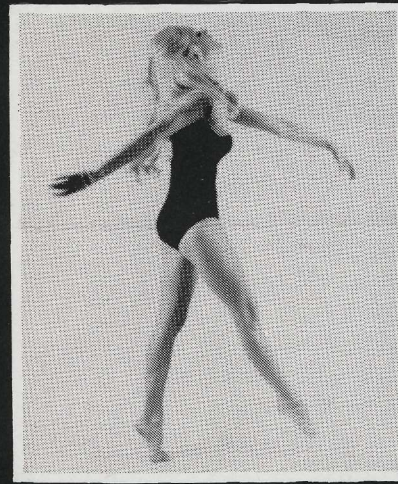
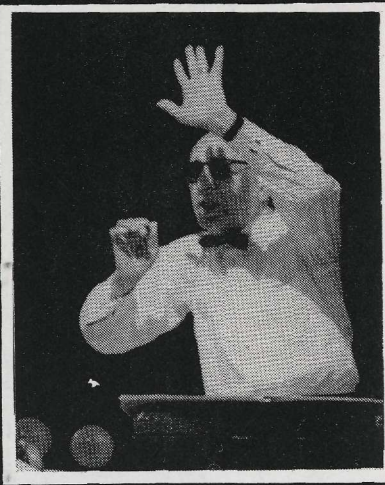
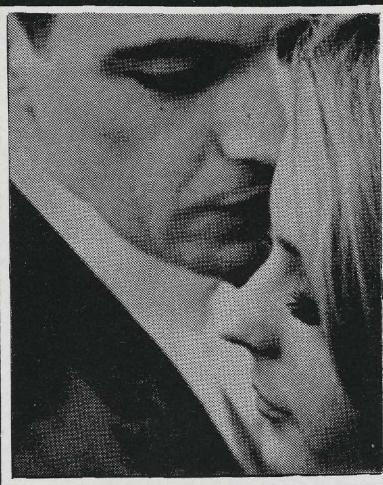
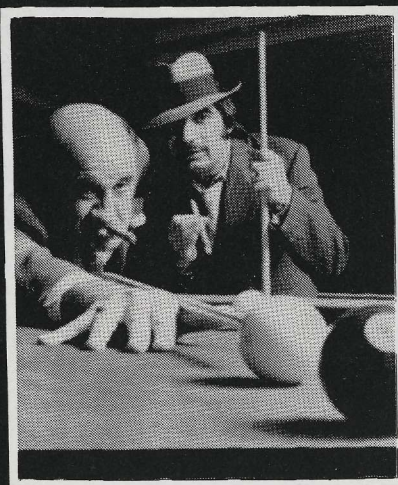
SUPERB

Cuba

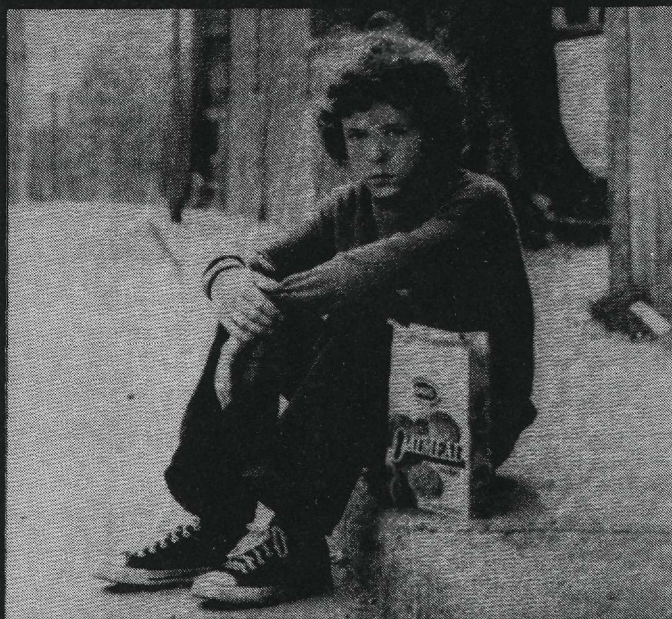

VELLO MUIKMA

**To some boys
a dad is just the
name of a cookie.**

No one can really replace a dad.
But you can make a boy a lot happier.

Be a Big Brother

Call us today.

Sul on kuuldavasti olnud rohkemgi näitusi ja tunnustusi?

Näitusi on mul olnud kuus iseseisvat (alates a. 1969), teist niipalju olen esinenud ühisnäitustel. Kuna mu toodang on ilmunud peamiselt trükis, publitsistikas, siis tunnustused on tulnud nn. ArtsDirector Club'ide kaudu. Olen saanud 7 auhinda Torontos, Montréalis ja New Yorgis (*Art Director's Award*), peale selle muidki tunnustusi.

Kuidas jäid rahule foto grupp 81 näitusega?

Oli hea idee seda korraldada, sest igal esinejal oli oma arusaamine ja suund — ning nad olid asjaga tõsiselt tegelnud. Isiklikult jäin näitusega rahule.

Kas tuleb ehk veel eesti fotokunstnike näitusi?

Kavatsusel on korraldada samalaadiline näitus, lisades fotodele ka diapositiivide esitamise, sellesama grupiga, kuid võimalikult suurema osavõtjate arvuga. See toimuks Tartu College'is 14. novembril. See ei ole mingi kindlapiirdelise organisatsiooni korraldatud, vaid n.ö. idealistlike ftoharrastajate ettevõtte, nimega *Fotogrupp '82*.

Fotod
lk. 17j

(Ülevalt vasakult:) Dow Chemical & Pharmaceutical'i reklaam; Her's (USA kosmeetikafirma); Star Weekly; Viuu Kreem „Kalev Estienne'i" võimlejana; „Heinecken" õlu; Du Berry kosmeetikafirmale („Best Shot"); Winchester Rifle, poster (Buffalo Billi pojapoeg vanaisa originaalrõivastuses); Bonnie Belle kosmeetikafirmale; American Airlines'i poster ja reklaam.

Usutelu Mark Soosaarega (algus vt. AK 35-36:20).

Mis oleks Jaan Oadi koht eesti kunstis?

See film Jaan Oadist omab eesti kunsti jaoks siin Torontos ja ka Eestis — niisiis kogu eesti kunsti jaoks — rohkem tähtsust kui et „nüüd on jälle üks eesti kunstnik filmi peale võetud“ või tunnustatud. See on küll vist eriti Kodu-Eesti probleem, millest ma nüüd järgnevalt räägin — võibolla et Välis-Eestis mitte.

Isetegevuslik kunst Kodu-Eestis on põhiliselt koondunud kunstiringidesse. Need asuvad tehaste või siis kolhoosiklubide juures, või ka asutuste ja samuti koolide juures, kus klubid töötavad. See nn. isetegevuslik kunst suures osas püüab *jäljendada* professionaalset kunsti — ja kuna see nii on seatud, on meil palju väikesi Malle Leise, isegi võibolla mõni väike Jüri Arrak on tekkinud. Põldroose ja ka tuntud vene kunstnikke jäljendatakse, nagu Aivasovskit, Šiškinit, Repinit võibolla isegi — Repinit küll vähem, sest seal on inimfigure, eelistatud on looduse maalijad. Sellega võrreldes on *naivism* täiesti iseseisev haru; see on kunst, mis inimene „omast peast“ teeb ja loob. See on nagu autonoomne kunst, ja minu seisukoht on selline, et neid inimesi on vaja tähelepanuga ümbritseda, nende loomingu resultaati ja neid ennast tunnustada, nende näitusi korraldada. Esimene Kihnu naivistide näitus oligi poolteist aastat tagasi Kunstisalongis ja nüüd on Tallinnas plaan korraldada ka Viljandi naivisti Paul Kondase näitus, siis võibolla Tallinna Kunstimuseumis eesti naivistide koondnäitus üldse.

Samal ajal on väga oluline neid kunstnikke nende loominguprotsessis mitte „õpetada“ ja neid mitte segada, et nende loominguallikat nii sõltumatu ja iseseisvana hoida kui vähegi võimalik. Ainult niiviisi võib naiivne kunst säilida ja edaspidi rikkamaks muutuda.

Eesti Partei pris

kirjandusest

EKA I kuulutas oma eesmärgiks „käsitlemise, mis vastab NLKP XX ja XXII kongressi otsuste vaimule“ (lk. 5); mispärast „autoritel on ... tulnud mitmes lõigus kogu materjal uuesti marksistlikult läbi uurida.“ (lk. 12) Väliseestlastele on seega antud ka selge põhjus, miks me oleme teosest välja jäetud. Tegemist on eeskätt poliitilise kirjanduslooga. Kui esimeses köites väideti, et „eesti kultuurielu kujunemise iseärasustest tingituna käsitatakse käesolevas köites kirjandust kõige laiemas mõttes“ (lk. 9), kehtib see ainuüksi parteidirektiivide raames.

Üks eesti kirjandusloo huvitavaimaid küsimusi on aga kindlasti Kodu- ja Välis-Eesti kirjanduse vastastikused mõjud. Kahtlemata kuulub sinna ka kõik see, mis on Püha Venemaa piires eesti kirjanduse nime all ilmund, enne või pärast aastat 1917. Ent sama kindlasti kuuluks sinna iga teine paik maailmas, kus eesti kirjandust on viljeldud. Vähemalt tõdemaks, et „kirjandust ega lugejat Eestis nad kuigivõrd mõjustama ei ulatunud“, nagu juhtus 20-ndate aastate eesti värsiseppadele Venemaal (EKA IV/1:110). Aga võibolla ulatusid mõjustama mõnd kirjanikku?

Kuid milleks rääkida võimatust? „Eesti kultuurielu kujunemise iseärasustest tingituna“ on põhjust rahuldust tunda, et kõnesolevat köidet nii kaua tehti ja et ta nii heal silmapilgul ilmus — kui ka väljendada lootust, et järgmise osaga osataks oodata.

Täpsustusi

Eriala suurimalt ja teaduslikule põhjalikkusele pretendeerivalt teoselt ootab lugejaskond täielikku informatsiooni. Seda ta siit ei leia isegi mitte kasutatud kirjanduse osas. Mäelo ja Kivika puhul mainit lünkadele lisandub juba pealiskaudsel lehitsemisel teisigi tõsiseid. Tsiteeritakse Ivo Ilistet (lk. 382; „üks sealseid kirjandusehindajaid“), kuid tema nimi puudub registris. „Noorte vihaste meeste“ värvikaid ütlemisi (Illiste oli tollal 22) pole põhjust häbeneda. Vastupidi: lootkem

neid kuulda ka nn. kodanikuluule puhul. Kuid konkreet-
selt iliste asjas tuleks anda allikas, mille biblio-
graafia on maha vaikinud³ – ning siis tsiteerida ka
kriitilisi tagasivaateid (antud juhul näit. Ilmar Mi-
kiveri, *AK* 22:16j).

Bibliograafiast otsiksime asjatult ka kahe Tuglase no-
velli tõlkeid prantsuse (1974 eriraamatuna) ja itaalia
(1975) keelde.

„Läbi terve kümnendi ilmus „Loomingus“, „Rahva Sõnas“,
„Päevalehe“ kirjanduslikus lisas „Kirjandus – kunst –
teadus“ ja mujal ülevaatelisi ja autorimonograafilisi
kirjutisi ka nõukogude kirjanduse kohta.“ Nii väide-
takse leheküljel 501. Kuid esiteks on vaadeldav „küm-
nend“ ikkagi kaksteistkümnend, edasi torkab silma, et
viimasena mainit *Päevalehe* lisa on vanim, alustades
ilmumist 14.II 1921, kuna *Rahva Sõna* esimene number as-
tus rahva ette alles 1.III 1927, *Looming* a. 1923.

Samal leheküljel kuuleme, et Novosibirskis ilmunud ala-
tes a. 1926 või 1927 kirjandusprobleemidega tegelev
Uus küla. Selle mainimine on seda teretulnum, et *ENE* ei
tea temast midagi – ja kust mujalt võiks üks lihtsure-
lik teada saada, millest juttu? Minu andmeil ilmus seda
138 numbrit (kuni a. 1930). Just *EKA* peaks siin täpsus-
tama – ja ka näitama, kas ning kui palju nimetet lehte
Eestis loeti. Sama lootkem siis kuulda lubat perioodi-
ka-eripeatükis ka Peterburis ilmund *Noorte Kommunaari-
de* ja *Orase* suhtes (lk. 492).

Soove

EKA neljandat köidet käest pannes kerkib terve rida soo-
ve. Pole meil ju kuskilt teist nii mahukat teost praegu
oodata; nii on kõigi huvides, et *EKA* võimalikult hea
tuleks.

Esimene soov: et ta siiski enne sajandivahetust valmis
saaks! Ja et varsti ilmuks parandet trükke ka esimestest

³Rein Kordes [= Andrus Roolah, end. Otto Roser], *Kroo-
nika. Kroonika. Kroonika. Eesti emigrantide saatusaas-
tad*. Teine osa. Perioodika, Tallinn 1978:42.

kõidetest, mille puudustele on juba varem tähelepanu juhitud. Ja et viimane kõide sisaldaks põhjalikke registreid, mis teeksid kogu informatsiooni kättesaadavaks. *EKA* seniste kõidete registrid on võibolla teose kõige nõrgem külge: sellele on juba põhjalikult tähelepanu juhitud ja parandusettepanekuid tehtud (*Keel ja Kirjandus* 1970:114-118).

Väliseestlase seisukohast tuleb tähelepanu juhtida eesnimede puudumisele registris. Kõik lugejad tervitaksid ka varjunimede järjekindlat registreerimist (à propos: et Eessaare Aadu nime all on esinend ka R. Kullerkupp (lk. 71; ei tea, kust saaksime ta eesnime?)), ei ilmne registrist.

Toimetus võiks ka kujutella selle kirjandushuvilise häda, kes loeb J. Schwalbe nimelise autori kirjutist ega leia sellist nime üldse *EKA* registrist. Ometi kirjutab Johannes Silvet kuni a. 1929 (seega vaadeldava ajajärgu lõpuni) just selle nime all. Muide, ühes ja samas lõigus (lk. 500j) esineb ta esiteks Schwalbe-Silveti, siis ainult Silveti nime all. Ka Kampmann eestistas oma nime alles a. 1936, nii et kõnesoleval perioodil ei tohiks kasutada hilisemat nime.

Kas isikunimede registri otstarbeks on raamatus leiduvate isikute kättesaadavaks tegemine – või hoopis peitmine? Samasugune küsimus tuleb esitada küllaltki rikkaliku bibliograafia suhtes: siin on tohtu töö ära tehtud – ja siis maha maetud. Aga kuidagi ei tahaks sellele massihauale panna kirja: puhake rahu!

Veel üks suur soov: et väliseesti kriitikud kirjutaksid peatselt ja üksikasjalikult *EKA* neljanda arvustusi. Käsitletud perioodi tundjaid on meil arvukalt.

Kalli kodumaa eeskujul, kus anti välja tervelt viis lisakõidet Stockholmis trükit teosele *Eesti riik ja rahvas II Maailmasõjas*⁴, võiksime kaalutleda ka oma poolset panust *EKA* IV/3 näol, allpealkirjaga *Väliseesti kirjandus aastast 1944 tänapäevani*. Eeltöödeeldused selleks on olemas.

Õeldule lisaks tuleks soovida eriti võrdlemist naabermaade — Läti, Soome ja N. Vene noorte kirjanduseludega. Kuid miks mitte ka pikka rahu nautinud maadega nagu Rootsi. Võrdlemine huvitaks paljudes küsimustes, mitte ainult statistiliste andmete puhul nagu järgnevad: „20-ndad aastad olid eesti proosaepikas loominguiliste võimete ja võimaluste avardamise ajajärguks. Uute nimede juurdetulek ja eriti ilukirjanduse arvuiliste näitajate kasv andis tunnistust pidevast tõusutendentsist. Eepilistes žanrides (kogumahuga üle 35 000 lehekülje) ilmus keskmiselt 20 raamatut aastas.“ (lk. 88)

Lõpetuseks

Suure teose arvustamine on suur töö ja nõuab aega. Mida võiksite kokkuvõtlikult öelda juba nüüd?

„Töö on iseloomult eklektiline ega pretendeeri suuremale iseseisvusele“, kommenteeris *Eesti biograafilise leksikoni* toimetus Kampmanni esimest kolme köidet, märkides aga samas, et autor oli „teinud õieti tänuväärt ja põhjaneva töö, kogudes laialdasi materjale meie kirjandusloo alalt.“ Pole sugugi võimatu, et needsamad sõnad osutuvad lõppkokkuvõttes kehtivaiks ka *Eesti kirjanduse ajaloo* seni ilmund osa suhtes.

⁴ See teos peaks muide seisma *EKA* bibliograafias, sest sealt leiame Kivika avaliku kirja Adsonile *Nimed marmortahvil* uustrüki ja selle tsenseerimise kohta aastal 1942: *Eesti riik ja rahvas II Maailmasõjas XI*. Tallinn 1964, ajalehe „Kodumaa“ väljaanne, lk. 68-70 (vrd. *EKA IV/1*, lk. 427).

Mardi
Valgemäe

Leedulane Jonas Jurašas, kelle režiil esitati möödunud hooajal Broadwayl Erdmani „Enesetapja” (vt. AK 1980:4/5), lavastas jõululaupäeval 1981 *Off-Off Broadwayl* algupärase leedu näidendi pealkirjaga *Zeks*. Nagu teame Solženitsõni gulagi-romaanest, tarvitatakse Nõukogude Liidus vangide kohta argoo sõna *zek*. Ingliskeelse mitmusetunnuse lisamisega saamegi *zeks* ehk „vangid”.

Zeksi kirjutas varjunime Maria A. Rasa't kasutav leedulanna, kes kavalehel esinevate andmete järgi emigreerus USA-sse 1976. Leedus tegeles ta ajakirjanikuna, toimetajana ja dramaturgina, kirjutades kriitikat, novelle ja näidendeid. „Ideoloogilise valesuunalisuse” tõttu avaldati trükis vaid üksainus tema lühinovell. *Zeksi* tõlkis inglise keelde A. Byla, ning näidend esitati Uue Linna Teatris (*Theatre for the New City*), kus Jurašas varem lavastas salaja Leedust välja toodud näidendi „Jalutuskäik kuuvalgel” (vt. AK 1978:4).

Alapealkirjastet „Oratoorium seitsmele häälele ja hullumeelse soolole”, põhineb *Zeks* episoodile tuntud nõukogude dissidendi Aleksander Ginzbergi elust Mordva sunnitöölaagris. Ka kõik lavastuses kasutatud laulud on kavalehe järgi autentne vanglälüürika.

Näidendi peategelaseks osutub Ginzbergi eeskujul vang Aleksei Galicin, kes alustab näljastreiki kui vangilaagri juhtkond ei luba temaga koos elanud naisel teda külastada, ettekäändel et vabaabieliu ei ole seaduslik. Galicini näljastreigiga ühineb veel kuus poliitilist vangi ning näidendi lõpuks kapituleerub vahtkond: Galicinil lubatakse abielluda. Valvurid annavad järele aga ainult Moskvast tulnud direktiivi alusel, ning Moskva suhtumine Galiciniisse pehmeneb alles siis kui lääne ajakirjandus hakkab levitama teateid näljastreigist.

Paralleelselt Galicini episoodiga arendab autor üksikvangistus määrat *zek* Krasniaki loo, mis lõpeb traagiliselt. Kohutavaist kõhuvaludest piinat, hullumeelsuse lävel vaakuv, ent siiski mitte huumorimeelt kaotand Krasniak lastakse valvurite poolt maha põgenemiskatsel. Kaasvangid aga peavad Krasniaki surma provotseerit enesetapuks.

Kõik peale ühe *Zeksi* näitleja olid elukutselised. Kolme-teistliikmelisest, üldiselt kompetentsest ansamblist nimetaksime siin vaid kolme. Galicinit mängis tugeva seesmise pingega Martin Treat, Krasniakki groteskse lopsakusega J.D. Swain ning Galicini armsamat lüürilise tagasihoidlikkusega Susan Stevens.

Jurašase režii, nagu ta seda on juba varem hiilgavalt demonstreerind, nihutas filosoofilisse verbaalsusse uppuva staatilise käsikirja lavalise dünamismi suunas, lüpses näitlejaist viimse tegevusliku liikumistilga. Ka kasutas Jurašas mõjuvaid šokiteatri võtteid, nagu Krasniaki alastivõtmine üksikkongis ning Galicini sundsöötmine. Jurašase laitmatule lavastusele aitas oluliselt kaasa viie kuu eest Moskva Kunstiteatrist USA-sse asund Alex Okuni lavakujundus: ta asetab publiku piki kaht seinääärt traadiga ümbritset ruumi, mille keskel toimus eri kõrgustel näidendi tegevus.

EESTI KEELT ALGAJAILE

Elseisval sügisel stardib Toronto Ülikooli juures toimiva *School of Continuing Studies* juures eesti keele kursus algajaile. Uut kursust annab värske sama ülikooli keeleteaduskonna lõpetaja Harri Mürk.

Millal täpselt ja mis tööga sa ülikooli lõpetasid?

Tänavu kevadel pisteti mulle diplom pihku ja sooviti palju õnne magistrikraadi puhul. Oleksin tahtnud pool aastat varem lõpetada, kuid väitekirjaga läks pisut rohkem aega kui olin alguses ette näinud. See oli sellest tingitud, et minu teemat, nimelt eestikeele välde ja astmevahelduse süsteemi on selle tähtsusest hoolimata üsnagi vähe käsitletud. Minu väitekirja käsitleb niisiis põhjalikult eestikeele välde ja astmevahelduse arengut ja struktuuri ning pakub uue teooria selle süsteemi käsitamiseks.

Uus teooria Torontost? See on põnev! Jutusta rohkem!

Kardan, et paari lausega oleks võimatu teha seda teooriat arusaadavaks AK lugejaile. Kuid kahtlemata on ta

väga põnev. Teooria selgitab väga palju sellest, mis seniste teooriate järgi jäi hämaraks. Praegu teen tublisti ümberkirjutamist ja revideerimist väitekirja kallal, kuna minu kateeder tahab kangesti, et ma laseksin oma *magnum opus*'e trükkida.

Kas kavatsed õpinguid ka pärast magistrakraadi jätkata?

Oleks äärmiselt tore saada doktori tiitel oma nime ette ja ehk kunagi saangi, kuid esialgu mul ei ole selle suhtes kindlaid plaane. Praegu tahaksin saada praktilisi kogemusi, ka keele õpetamise kaudu.

Kuuldavasti oled sa juba ennegi õpetanud?

Olin vabakutseline ingliskeele õpetaja siis kui õppisin Soomes – ning olen õpetanud keeleteaduse-kursusi oma kateedri juures siin Torontos. Olen siin ka aegajalt õpetanud soomekeelt, mis võeti suure entusiasmiga vastu siinsete eestlaste poolt.

Aga miks sa nüüd eesti keelt hakkad õpetama?

Põhjusi on mitu, isamaa-armastusest rääkimata... Esiteks lihtsalt sellepärast, et eestikeel on äärmiselt huvitav iseenesest. Teiseks põhjuseks on asjaolu, et sageli väidetakse: eestikeelel ei ole mingit rahvusvahelist tähtsust! Liig palju eestlasi on jätnud oma keele unarusse, otsustades pühendada oma aja prantsuse või saksa keele õppimisele. Lubatagu mul vaielda selle mõtlemisviisi vastu. Tänapäeval mängib meie ühiskonnas nn. sovjetoloogia üsnagi suurt rolli. Paljud õpivad venekeelt ja vene kultuuri mõistmaks paremini seda suurt maad. Aga unustatakse, et N.Liidu piirimail asuvate väikerahvaste osatähtsus Liidu kui terviku arengus on küllaltki suur. Igasugused uued kunsti ja kirjanduse, samuti ka majanduslikud ja poliitilised voolud jõuavad vene massideni välja just eestlaste ja teiste väikerahvaste vahendusel. Pisikeseks näiteks: Tartu ülikoolis tegutseb Liidu tähtsaim semiootika-koolkond. See on ka tuntud üle kogu maailma. Nojah, on teisi näiteid ja veel palju põhjusi, miks ma tahan õpetada eestikeelt, aga ma kardan, et kui hakkad kõigest pajatama, tuleb meil siin istuda mitu päeva.

Räägime siis kursusest. Kas sul on selleks õpik?

Ei ole. Felix Oinas'e *Basic Course in Estonian* on liig kallis ja peale selle ei olegi olemas muid kasutatavaid õpperaamatuid. Tegelikult on mu kursus kavandatud natuke teisiti kui tavalised keelekursused. See on oma-moodi eksperimentaalkursus.

Kas seletaksid seda ehk natuke lähemalt?

Tavaliselt keelekursustel antakse õpilastele kätte käänded ja pöörded ning nende kasutamise reeglid, millele järgnevad praktilised harjutused. Seesugune traditsiooniline õpetus on küllaltki igav. 60-ndatel aastatel katsetati igasuguseid uusi meetodeid, mis lubasid õpilasel õppida keelt huvitavalt ja ilma mingisuguse raskuseta. Neid uusi meetodeid oli must miljon, kuid ükski ei saavutanud lubatud ja oodatud tulemusi. Mina ikka kaldun traditsiooni poole. Ilma töö ja vaevata ei saa täiskasvanud ühtegi keelt õppida. Niisiis mina ei jäta kasutamata grammatikat ja reegleid, kuid selle asemel et neid anda õpilastele pähetuupimiseks kavatsen anda neile valitud keelenäiteid — ja selle materjali põhjal õpilased ise peavad avastama keele grammatika ja reeglid. Seesugune meetod nõuab enam tööd õpilaste poolt, kuid selle eest see töö on palju huvitavam. Kursus toimub kord nädalas, teisipäeva õhtuti, 10 õhtut sügisel ja kümme talvel. Sügissemestril on kavas läbi võtta kõik keele tähtsamad punktid; talvesemestril kor-dame neidsamu asju, aga põhjalikumalt.

Ülikool vist nõuab ka teatavat osavõtjate arvu?

Jah, kursuse toimetulek oleneb osavõtjate arvust. Kui soovijaid ei ole registreerunud vähemalt 16, siis ülikool ei paku meie kursust. Paluksin kõiki *Aja Kirja* lugejaid asjast rääkida oma mitte-eestlasest tuttavai-le ja neile, kelle eestikeele oskus on puudulik. Rahvast tuleb õhutada kursusest osa võtma — aga kui meie, eestlased, ise seda tööd ei tee, siis ega keegi teine ei hakka seda meie eest tegema!

Tiiu Salasoo fotod

Nimed lk. 36

Müalane

Mount Baw Baw tipul — 160 kilomeetrit Melbourne'ist ning valgusaastaid ühiskonna argipäevade surveist — kogunesid eesti suusaklubi hoonesse müalased uue aasta algul.

Hämmastavalt võluv mägestik, loodus südasuvises rüüs ja kohalolejad eesti jonni täis pumbatud äsjalõppenud XI Austraalia Eesti Päevade elamustest — nii veedeti nädalapäevad intiimselt (suvel leidub mägedes suhteliselt vähe suusatajaid ja lähim küla oli 56 km eemal) vesteldes, loenguid kuulates, seminarides kaasa lüües, sõprusi luues. Kuna osavõtjate arv ei ületanud kolmekümmet, valitses üldine perekondlik vaim, mida mü-d Kanadas ja Rootsis niisama kergesti ei saavuta.

Tõenäoliselt peegeldus kavas ühtekuuluvuse-element: polnud konkureerivaid üritusi. Võeti ühiselt osa igast keeletunnist lehtpuude varjus ning tehti teatrit, ehkki puudus publik — igaüks mängis kaasa! Toidu eest hoolitseminegi toimus ühiselt, sest seda valmistasid vaheldumisi kõik sööjad nädala kestel.

Igas peres siiski leitakse, et ei olda päris ühel nõul mitmekesiseid küsimusi arutades. Ideede jagamine on ju iga mü üheks nurgakiviks. Nii arutati vaba vaidluse korras kultuuriküsimuste kõrval muuseas ka praegust olukorda kodumaal, VEKSA't (*pro & contra*), möödunud Austraalia Eesti Päevade õnnestumist (kirjalik arvustus saadeti endiste ja tulevaste Päevade juhatustele), noorte kasvata-mise probleeme ja palju muudki veel. Peetiloeng vere-rõhustki (sealjuures kontrolliti ka kohalolijate elus-olemise staatust).

Konventsionaalsemalt käsitlesid lektorid Wiiralti loo-mingut, eesti vana talurahva usulisi tõekspidamisi, eesti filoloogiat, Ida-Euroopa pagulaste kultuurisidemeid Kanadas jne.

Kaugemalt tulnute hulka kuulusid tuntud näitlejate pere Andred Torontost, kes viisid läbi neljapäevase teatriseminar, ning Urmas Kärner New Yorgist, kes kõneles värskemast rokkmuusikast Eestis, mängides sealt hiljuti kaasa-toodud linte. Lembit Suur Sydneyst tutvustas omaette ette-kandes (neile kes neid veel ei tundnud) *Aja Kirja*, enda

Ilmar
Mikiver

Üleminekul 60-ndist 70-ndisse aitas jõudsalt kaasa nn. 'järelvägi' (Joel Sanga termin), kelle ülesandeks jäi vallutada tagala pärast tankikiilu läbimurret. Luulekolmiku (Rummo-Kaplinski-Runnel) ja proosaneliku (Valton-Vetemaa-Traat-Unt) kiiluvees debüteeris kuuekümnendil veel tosin või rohkem noori talente, kes kirjutasid samas vormis ja vaimus, kuid ühtaegu valmistasid ette uut kümnendit, eriti olmekirjanduse sissetungi ja eelmõõdistasid selle kontroversse kirjandusliigi tulevast taset.

Luule järelväkke kuulusid paitsi Rudolf Rimmeli ja Arvi Siia veel näiteks Ly Seppel ja Aleksander Suuman. Nende panus jääb pisut taha proosa järelväe omast. Viimane hõlmas pikema rea omanäolisi loojaid ja andis mõnedki eesti kirjanduse tähtteosed, näit. Heino Kiige *Tondiõomaja* 1970, mis jääb klassikuks eesti külarahva kolhoseerimise kirjeldusena.

Järelväe prosaistid võib jaotada kahte gruppi: rahvalikud, kergestiloetavad 'populistid' (olmekirjanduse eelkäijad) nagu Heino Kiik, Teet Kallas, Jüri Tuulik ja Kalju Saaber; ning esoteersed 'otsijad' nagu Nikolai Baturin, Henn-Kaarel Hellat, Jaan Kruusvall ja Vaino Vahing.

Peatugem viivuks ühel kummastki grupist, näit. Teet Kallasel ja Vaino Vahingul.

TEET KALLAS, s. 1943, alustas oma karjääri juba teisme-eas teadliku kirjamehena (mitte insenerina nagu näit. Valton või Vetemaa) ja on tänapäevani truuks jäänud jutupuhuja kutsumusele. Fabuleerimine, „kena luiskamine“, ütleb ta *Corrida* järelsõnas, „on mulle ikka meeltemööda olnud.“ Temalt on ilmunud tosin teost 1964.a. saadik, neist pooled novelli- ja jutustustekogud, kolm romaani ja ülejäänuid enamik noorsoojutud.

Kallase esimene arvestatav narratiiv, ta esimene romaan (*Heliseb-kõliseb ...* 1972) on puht-tolkienlik lugu Eestimaa viimsest praktiseerivast võlurist. Selles põimub üleloomulik element, nõidumine, kokku popkultuuri harrastavate noorukite suvelaagri-elanustega. Ta viimases, suurt edu (ja filmimist) pälvinud romaanis *Corrida* 1979 ope-

reerivad ikka veel kolm vaimu teisest maailmast — läbi-segi täiesti reelistliku jutustusega ühest vananevast kirjandusteadlasest, kellest üksikul saarel koos äsja-kositud noore naisega elades saab hemingwaylik härja-võitleja.

Viimane Kallase novellikogu (*Arvi kamin* 1982) serveerib aga kuus jutustust, milles nii üleloomulik kui pop-kultuur on välistatud ja tähelepanu koondatud erakordsetele nähtustele, mis võiksid esineda ka üldiselt. See on ju suure kirjanduse tunnuseid. Teet Kallase looming on ühtaegu elulähedane ja omapalgeline ning Mati Unt ütleb ühes arvustuses tema kohta, et ei maksagi otsida veel suuremat originaalsust kirjanikust, kes ei kaldu elust liiga kaugele.

VAINO VAHING, s. 1939, on kutseldasa kohtupsühhiaater. Tema looming koosneb jutustustest ja näidenditest lühivormis ja toimub alati suletud ruumis nagu Valtoni ja Undigi oma. Kuid kui Valton leiutab väljapääsuteid sellest ruumist... ja Unt analüüsib luhtuvaid pagemiskatseid... siis Vahing kirjeldab seda suletud ruumi enast. See on tema 'sisekosmos', mida juhendab mingi maanilis-depressiivne või isegi paranoidne alateadvus.

Enamik Vahingu 'lugudest' toimub lähisugulaste (naisemehe, ema-isa-lapse jne) vastastikuste mitte-mõistmiste nõiaringis. Nende kujukaimaiks esindajaiks on lühiromaanid või 'lood' (nagu Vahing ise ütleb) *Lugu* 1970, *Sina* 1973 ja *Näitleja* 1976. Välis-Eestis on tuntuks saanud ka ta näidend Jaan Oksast, *Mees, kes ei mahu kivile* 1975 (vrd. AK 22:7 & 26), mille nimiosa ta ise etendas Tartu laval vaheldumisi Evald Hermakülaga.

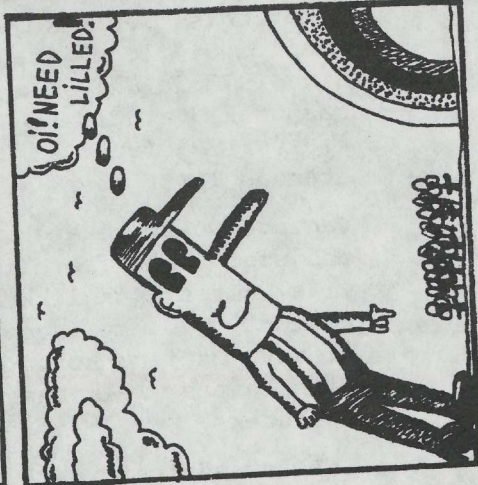
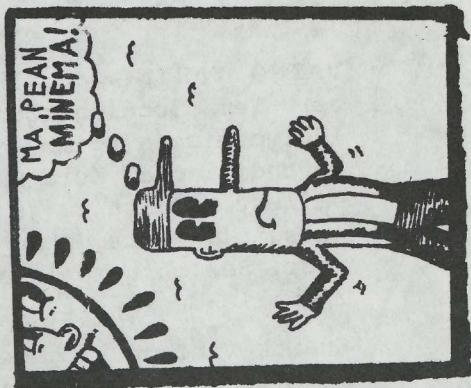
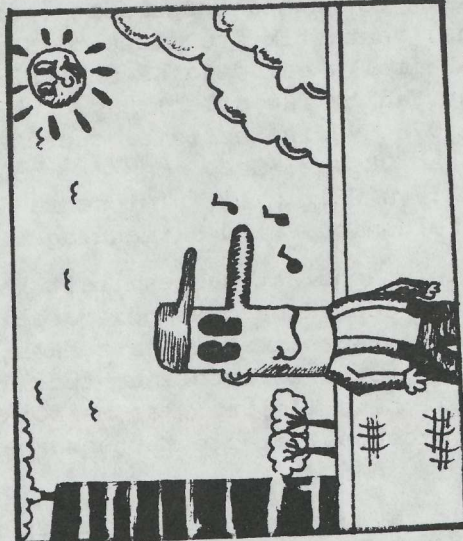
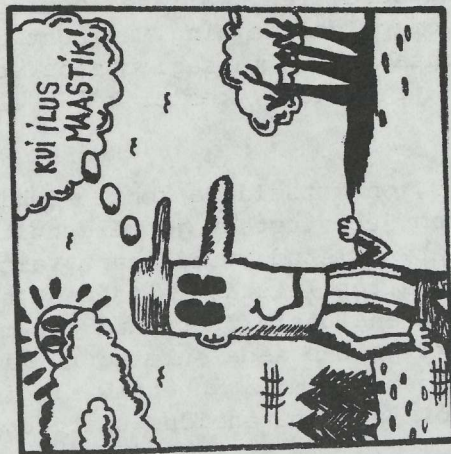
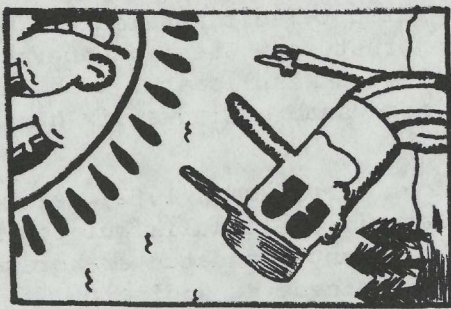
Vahing kuulub kokku kuuekümnendlastega peamiselt kahel põhjusel: tema freudlikud teemad on omamoodi paralleeliks Valtoni junglikkudele fantaasiatele ja tema sisekosmost võib, kes soovib, võtta allegooriana teda ümbritseva maailma kohta. Ta näib küsivat: kas me kõik siin Tartus (Tallinnas, Moskvas) ei ole muutunud paranoikuteks?

Sellist süvitsi-vaatlust ja sümbolistikat seitsmekümnendlaste juures enam palju ei esine.

(Järgneb)

ILUS MAASTIK

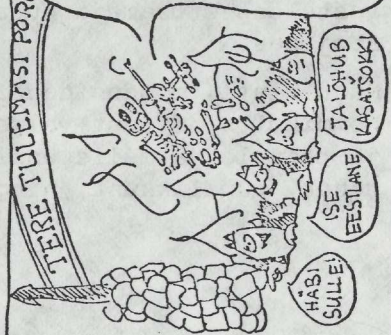
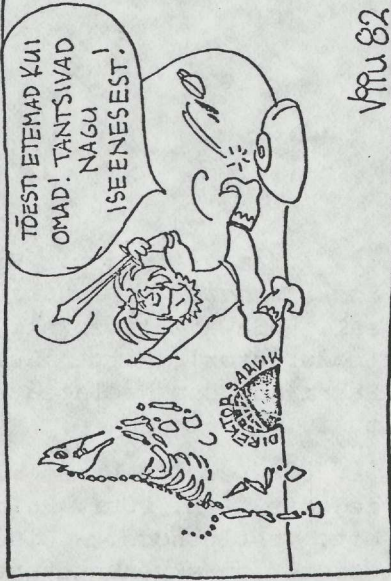
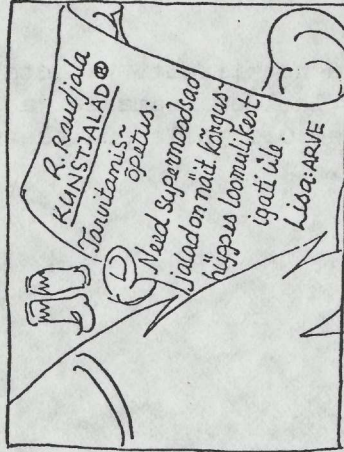
HEIKI NR.4/1981©

HEIKI

KASATSOKK

КЛАВЕР-ПОЕУ

Danse Macabre
Saint-Saëns
movement modérée de valse

VPRU 82 / 5

XI MÜA

poolt väljaantavat žurnaali *Küü-i* ja Rootsi ilmuvat „heliajakirja“ *Fookus* (ilmub kasseti kujul): Toronto, Sydney, Stockholm.

Käidi ka perena mägedes matkamas. Giidina marssis eesotsas zooloog ja müa hing dr. Inno Salasoo. Kava lõppes õhtuti kell üheksa või nii umbes, millele järgnes sageli eksromptne eeskava muusika-, luule-, tantsu- ja muude ettekannetega. Minki ka täherikka taeva alla jalutama või siis külastama kuurordi kohvikut, kus eestlased olid ka hommikupoole ööd teretulnud. Hilisemaid (või varasemaid, kuidas võtta?) tunde veedeti ka vaikselt vesteldes suusamaja hubases elutoas susiseva puuahju soojuses.

Nagu alati, möödus nädal üsna kiirelt. Langetati viimasel hommikul sini-must-valge, lauldes isamaale ja loodusele ja taevale ja meile endile. Oli jälle pühitsetud inimsoo tahet, püüdlikkust, hinge.

Fotod

lk. 7 ülevalt: Toomas Vink-Lainas'e joonised sarjast *Small theater for animals* Kultuuripäevade kunstinäitusel. - Sawa Malaczowski, Rein Taagepera, Juta Ristsoo (moderaator), Martin Suuberg. - Elmar Maripuu, Linda Pakri ja Tõnu Naelapea esitavad Paul-Eerik Rummo luuletusi.

lk. 30 ülevalt: Urmas Kärner ja Lembit Suur teatrit tegemas. - L. Suur, Rein Andre, Tiia Raudma ja Kalev Mitt vestlushoos. - Linda Laos, Sulev Kalamäe ja Anni Meister on süvenenud ettekandesse.

Toim.
saadet

Küü-ii nr. 4, 5, 6, 7/1981; 8/1982 (veebuar).

Rahvuslik Kontakt nr. 4/1981; 1 ja 2/1982.

Kratt nr. 11 (kevad)1982:8.

Mitteilungen aus baltischem Leben nr. 1/117, April 1982. (Peam. eesti teemadele pühendet number.)

Vello Salo, *Cento anni di traduzioni dalla letteratura estone*. Ajakirjas *Ponto-baltica* nr. 1/1981:141-145.

Peeter Sepp, *Ink*. Ink Kominks, Toronto 1982:64. (Tellida: Ink Kominks, Suite 504, 68 Broadview Ave., Toronto M4M 2E6.)

Settimana di Amicizia Venezia-Tallinn. Grafica, pittura, artigianato, architettura della Repubblica Estone. Comune di Venezia, 1982:100 (leheküljed nummerdamata.) (8.-18.IV 1982 Veneetsias toimund kunstinäituse rikkalikult illustreerit kataloog.)

Ilmunud
hvitavat

Baltica in Microform. Compiled by Valdis J. Zeps. Association for the Advancement of Baltic Studies, Madison, Wisconsin 1981:36 + lisa veebr. 1982: 14 lk. (Katse anda ülevaade kogu praegu saadaolevast mikroinformatsioonist kolme rahvuse kohta. Näide: Kampmann, M. *Eesti kirjanduselo peajooned*. 1913-23. 3 v. New York Public Library film, v. 1: 2d augm. ed., 1920 [lk. 13].) Tellida: Valdis J. Zeps, Dept. of Linguistics, 1168 Van Hise Hall, University of Wisconsin, Madison, Wisconsin 53706, USA.

Finding-Aids on Microfiche: Archives and Manuscript Collections in the USSR. Series 2: Estonia, Latvia, Lithuania, and Belorussia. Patricia Kennedy, Ed. Inter Documentation Company AG, Zug (Šveits) 1981:16 (Tasuta saadetav kataloog; aadr. IDC, Poststraße 14, CH-6300 Zug.)

Kasvumaa. Eeva Ninivaaran kirjoituksia vuosilta 1923-1981. Castrenianumin toimitteita 23. Helsinki 1981:256.

SCS 4469 INTRODUCTION TO ESTONIAN

This course is primarily intended for persons with little or no knowledge of Estonian, a non-Indo European language closely related to Finnish and more distantly to Hungarian. In the first half of the course the students will be presented with a general overview of the structure of Estonian through a series of cumulative assignments, which emphasize analysis of Estonian language data. These assignments will form a miniature reference grammar of Estonian for students, and will form the nucleus for the work of the second half of the course where the emphasis will be on active production by the students. By the end of the course the students will be sufficiently prepared to continue in Estonian either on their own or with help of an instructor.

Harri Mürk (tel. (416) 266 - 5260)

20 meetings 7:30 - 9:30 pm \$ 160

Tue Oct 5-Dec 7 / Jan 4-Mar 8

University of Toronto, School of Continuing Studies
(416) 978 - 2400

EESTI KEEL EDASIJÕUDNUILE

Kursus on kavandatud neile, kes räägivad juba eesti keelt, kuid soovivad täiendada oma teadmisi kõne- ja kirjakeele alal. Õppekavas on valitud kirjanduspalade lugemine, sõnavara ja grammatika analüüs (vormi- ja lauseõpetus), stiili küsimused ning mitmesugused kirjalikud ja suulised harjutused, mis taotleavad sõnavara laiendamist ja väljendusrikkamat isiklikku keelepruuki. Kursus toimub Toronto Eesti Majas, täies ulatuses eesti keeles.

Vello Salo (tel. (416) 265-2458 & 261-7207, ext. 60)

Teisipäeviti, kell 19.00 - 21.00 \$ 25

5.X - 7. XII ja 4.I - 8. III

Kursus on korraldatud koostöös AABS-i Kanada komiteega.